

Маруніч І.І., Національна академія
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент;
Проценко Г.П., Національна
академія внутрішніх справ

МАНІПУЛЯТИВНІ МОЖЛИВОСТІ МОВИ

Основне соціальне призначення мови - бути засобом комунікації, зберігання і передавання інформації. Однак мова може використовуватися не тільки як інструмент формування і висловлення думок, засіб комунікації, а і як засіб впливу на індивідуальну та громадську свідомість. Можливість застосування її з метою впливу закладена в самій природі мови та людського спілкування. Мова значною мірою визначає і зумовлює наше розуміння навколишнього світу та ставлення до нього, оскільки саме завдяки їй відбувається відображення існуючої реальності в нашій свідомості. Це дає можливість за допомогою мови потрібним чином впливати на сприйняття дійсності, особливо тоді, коли воно відбувається поза безпосереднім досвідом, і людина не в змозі зіставити реальну картину з її вербальним зображенням.

Можливість впливу за допомогою мови пов'язується також із прагматичною спрямованістю самого акту комунікації. Ця спрямованість передбачає досягнення потрібної зміни в уявленнях об'єкта комунікації. Найбільш дієвим способом реалізації цієї спрямованості є відповідний підбір слів й їх поєднання у фрази. Цьому сприяє і те, що об'єктивне повідомлення інформації, вільне від будь-якої інтерпретації та оцінки неможливе, оскільки вже сам вибір мовних засобів передбачає ставлення суб'єкта до змісту інформації. Тобто вже самі мовні знаки в момент їх реалізації володіють заданістю на вплив.

Аналіз наукових і публіцистичних джерел свідчить, що усі об'єктивно притаманні мові та комунікації особливості активно використовуються у нашому суспільстві з метою здійснення маніпулятивного впливу, оскільки їх застосування дозволяє приховано впливати на людську свідомість. Тому мова, що використовується як засіб впливу, завжди містить не тільки

повідомлення про дійсність, а й її тлумачення, явну і приховану оцінку, вона орієнтована на те, щоб викликати бажану для суб'єкта мовну чи поведінкову реакцію з боку об'єкта комунікації.

Загальновідомо, що мова має значний маніпулятивний потенціал, позаяк дає можливість через реалізацію комунікативної та інтерпретаційно-оціночної функції здійснювати приховане управління свідомістю та поведінкою людей у бажаному для суб'єктів комунікації напрямку.

Лінгвістичний розгляд маніпулятивного впливу дозволяє проаналізувати ті мовні засоби, за допомогою яких відбувається конструювання відповідних повідомлень й які власне уможливлюють маніпулятивні процеси у сучасному суспільстві. Це досить обширне дослідження, тому пропонуємо розглянути лише окремі аспекти цієї проблеми.

Так, вбачається вартим зазначити, що непомітне ухиляння від реалій суспільно-політичного життя відбувається передусім за допомогою лексики, яка використовується в повідомленні. Підбір слів, що приховують неприємні для мовця (політичної еліти, корупційних структур тощо) явища та події, може повністю змінити сприйняття повідомлення, яке набуває інших оцінних акцентів, наприклад, за допомогою використання аксіологем: свобода, правосуддя, мир (*freedom, justice, peace*). Підміна понять відбувається за рахунок використання лексики з позитивною конотацією для позначення негативних явищ, наприклад, *запобігання масовим правопорушенням, запобіжні заходи (prevention of mass disorder, preventive counterattacks)*. Цей механізм також залучається для відволікання уваги реципієнтів від негативних явищ дійсності, вживаючи евфемізми в рамках політичної коректності, зокрема, *зниження інтенсивності, недієздатна особа, малозабезпечені верстви населення (downsizing, physically challenged, the low-income brackets)*. У цьому контексті варто згадати слово «*негаразди*» (*troubles*) на позначення кризи. Протилежний механізм застосовується при реалізації тактики навішування ярликів, коли негативні емоції адресата, що викликає лексика з негативними конотаціями, переносяться на інше поняття, приміром, *тероризм, корупція* тощо (*terrorism, corruption etc*).

Досить поширене надмірним вживання ключових слів на зразок: «тому що», «або», «якщо» (*because, or, if*) та їх заміників.

Слід зауважити і на вживанні неологізмів, в основі яких лежать вже існуючі лексеми з певними оціночними значеннями, що використовуються для ухиляння від істини.

Широко застосовується викривлення інформації, зокрема йдеться про повторення, гіперболізацію, применшення, спрощення понять, замовчування, підтасовку та фабрикацію фактів, а також подрібнення цілісної картини.

Для надання висловлюванням вигляду беззаперечної істини використовуються тактики посилення на авторитети та вживання загальних фраз, наприклад: *кожний усвідомлює, що...; кожен небайдужий не може заперечувати той факт, що ...* (*everyone realizes that..., no sensible person will deny the fact that.*).

Групова ідентифікація передбачає реалізацію інклюзивності та дистанціювання. Прагнення людини належати до певної спільноти використовується для створення образу „своїх” та „чужих”, що особливо важливо в умовах воєнно-політичних конфліктів, наприклад: *ми досягли певних результатів у боротьбі з тероризмом, ми переможемо їх, ми ліквідуємо тероризм* (“*we ’re making progress on the war against terrorists; we ’re going to hunt them down one at a time; we will win the war on terror*”).

Хотілося б згадати і таке здавалося б нейтральне, малозначуще слово «*принаймні*» (*at least*), вдале застосування якого нашою людиною на потрібні для того, хто конструює повідомлення, висновки. Подібних прикладів можна навести досить багато.

Цікавою у цьому контексті є оригінальна теорія «зловживання словами» Д. Локка. Крім ототожнення слів і речей, Д. Локк називає такі джерела зловживань: використання слів, яким або не відповідають ніякі ідеї (багато філософських і релігійних термінів), або які безперечно є важливими, але неясні й неоднозначні: *мудрість, слава, милість* (*wisdom, fame, favour*); нестійке вживання слів, при якому їх значення змінюється час від часу; внесення навмисної неясності за допомогою вживання слів у незвичайних значеннях, введення нових двозначних термінів,

нестандартного поєднання слів; використання слів для позначення того, що вони в принципі не можуть висловлювати; прийняття слів на віру, тобто недоврахування багатозначності слова і розпливчатості його значення; непомірна образність мовлення.

Що стосується публічного мовлення, то воно відкрите для розмовно-зниженої лексики, яка широко вживається у виступах політиків. Розмовні слова і звороти, у тому числі прислів'я і приказки, сприяють деофіціалізації мовлення, роблять спілкування більш невимушеним, допомагають втримувати контакт з аудиторією; по-друге, з їх допомогою людина може висловити якнайширший спектр своїх оцінок і емоційних станів - гнів, роздратування, несхвалення, іронію тощо.

Насамкінець доречним вбачається висновок про те, що в українському суспільстві важливого значення набула проблема запобігання маніпулятивному впливу мови. З огляду на викладане видається досить нагальним подальше дослідження мови щодо вироблення заходів, які повинні сприяти обмеженню мовного маніпулювання в українському суспільстві.